

אייל ויצמן

ללכת דרך קירות*

"ילדי הפלא" של צה"ל במעבדת מחנה הפליטים בלאטה

את התמרון שערכו יחידות צבא ישראליות בזמן ההתקפה על העיר שכם באפריל 2002 תיאר מפקדם, תת־אלוף אביב כוכבי, כ"גיאומטריה הפוכה", או בפרשנותו, כארגון מחדש של התחביר העירוני על ידי סדרה של פעולות מיקרו־טקטיות. החיילים נמנעו לרוב מלהשתמש ברחובות, בדרכים, בסמטאות או בחצרות מהם מורכב תחבירה של העיר, וכן בדלתות חיצוניות, בחדרי מדרגות פנימיים ובחלונות המייצרים את הסדר הבנייני. תחת זאת פרצו חורים בקירות משותפים, בתקרות וברצפות ונעו בהם לאורך דרכים אופקיות ואנכיות, כשהם "מכרסמים" את דרכם בתוך המרקם הצפוף וההמשכי של העיר. לתיאור צורה זו של תנועה, שנעשה בה שימוש בקרבות רבים לאורך ההיסטוריה בשטחים בנויים, שָׁאֵל הצבא דימויים מעולם החי המתייחסים להתנהלותן של קבוצות בעלי חיים – "תנועה בנחיל" (התנחלות) ו"שריצה". תנועה זו ביקשה להגדיר מחדש פנים כחוץ ותפנימים (interiors) ביתיים כרחובות. ניווט במבוך הזה של נתיבים תלת־ממדיים נעשה תוך שימוש בתצלומי אוויר, במערכות GPS ובריסוס הכתובות "כניסה" או "יציאה" מעל פרצות, שזו עתה נקרעו במרחבים ביתיים. לשיטתם של כוכבי ושל קציני צבא אחרים, התנועה התלת־ממדית דרך קירות, תקרות ורצפות פירשה, קיצרה והרכיבה מחדש את התחביר האדריכלי ואת התחביר העירוני גם יחד. במובן זה אפשר לומר כי הצבא פירש את האסטרטגיה הישראלית של "ללכת דרך קירות" כתפישה של העיר לא רק כאתר הלוחמה, אלא ככלי הלוחמה עצמו.

* הערת המערכת: מאמר זה, אחרי שהופיע כבר בכתב העת האנגלי *Radical Philosophy*, התקבל לפרסום בכתב העת "תיאוריה וביקורת", שהעבירו, משום מה, ובניגוד לכל רטוריקה על "חופש אקדמי", כדי לקבל את תגובת... צה"ל. אחרי התנהלות מייגעת, משך המחבר את מאמרו מכתב העת ושלהו ל**מַטְעַם**.

אקדמיות עירוניות

לדברי הגיאוגרף סטיבן גרהאם, מאז סיום המלחמה הקרה התכונן "שדה אינטלקטואלי" בינלאומי, "עולם צללים של מכוני מחקר ומרכזי הכשרה צבאיים עירוניים", שתכליתו לעיין מחדש בלוחמה בשטח בנוי (Graham 2005; 2006). "עולם הצללים" הזה כולל בתי ספר, מכונים למחקר עירוני ומרכזי מחקר, וכן מנגנון לחילופי ידע בין צבאות שונים באמצעות כנסים, סדנאות ואימונים משותפים. בניסיונם להבין את העיר, עוברים אנשי צבא קורסים מזורזים בנושאים כגון תשתית עירונית, ניתוח מערכות מורכבות וטכניקות בנייה, ונעזרים במגוון תיאוריות ומתודולוגיות שפותחו במוסדות אזרחיים להשכלה גבוהה. רשימות הקריאה של כמה מן המוסדות הצבאיים בזמננו כוללות עבודות שנכתבו מסוף שנות השישים של המאה ה-20 ואילך (בין השאר כתבי ז'יל דלז, פליקס גואטרי וג'י דבור), וכן פרסומים מאוחרים יותר על אורבניות ואדריכלות, פסיכולוגיה, קיברנטיקה ותיאוריה פוסט-קולוניאלית ופוסט-סטרוקטורליסטית. לדברי הגיאוגרף האורבני סיימון מרווין, "עולם הצללים" הצבאי-אדריכלי מניב בימים אלה תוכניות מחקר אורבניות משופעות תקציבים יותר מכל התוכניות האוניברסיטאיות גם יחד (Marvin 2002). גם אם נכונה הטענה כי המרחב לביקורתיות הצטמק במידת-מה בתרבות הקפיטליסטית של תחילת המאה ה-21, הרי ללא ספק הוא עולה כפורח בצבא.

בהתאם לאופנות בינלאומיות אלה הקים הצבא הישראלי במשך שנות התשעים מכונים וצוותי חשיבה, שמשימתם היתה להמשיג מחדש את תגובת הצבא, מבחינה אסטרטגית, טקטית וארגונית, למה שנודע לימים בתור "מלחמה בעצמות נמוכה". מבין המכונים האלה בלט המכון לחקר תורת המערכה (מלת"מ), שהוקם ב-1996 בהנהלתם של שמעון נוה ורב תמרי, שניהם קציני מילואים בדרגת תת-אלוף. מלת"מ העסיק לא רק קצינים בדימוס אלא גם חוקרים צעירים, רובם דוקטורנטים לפילוסופיה ולמדע המדינה מאוניברסיטת תל-אביב. כל הקצינים שעברו הכשרה במכללה לפיקוד ולמטה חויבו להשתלם בקורס המרכזי במלת"מ. כך נבנתה שפה צבאית חדשה סביב מושגים טכנו-תיאורטיים.

בצעד שנוי במחלוקת נסגר מלת"מ במאי 2006. סגירת מלת"מ והביקורת שנשמעה אחרי מלחמת לבנון השנייה על השימוש שיצר בתיאוריה מאפשרות לנו לחשוב מחדש על מערכת היחסים בין התיאוריה הפוסט-מודרנית לפרקטיקה הצבאית בלוחמה עירונית בעת האינתיפאדה השנייה. מרבית התיאוריות שמלת"מ השתמש בהן שאבו ממקורות פוסט-סטרוקטורליסטיים, ועל כן מבקש מאמר זה לחשוב על מגוון הדרכים שבהן תיאוריות מסוג זה עשויות לתפקד בהקשר

הצבאי - כשהן מוצאות מחוץ להקשרן האתי-פוליטי. האומנם יצרו תיאוריות אלה, המבוססות על גישה חתרנית ואנטי-ממסדית, תפישה צבאית חדשה, המאפשרת הפעלת כוחות צבא בשטחים שנכבשו ב-1967? האם, לחלופין, היא קשורה לקונפליקטים פנימיים בתוך הצבא עצמו? מה באה שפה תיאורטית זו לתאר, איזו "מציאות" היא מחפשת ליצור ולתקשר, מה היא מבקשת להסתיר? המאמר יבחן את השפה הצבאית הזאת עצמה, ואת מה שאימוצה יכול ללמד אותנו על הצבא כמוסד ועל הקונפליקטים הממסדיים בתוכו. בבסיס המאמר ניצבת ההנחה לפיה דרושה הבנה של המערכת הצבאית ושל התפתחותה, וכן של שינויים בהגיון האופרטיבי של מערך השליטה בשטחים, כדי לחדר את הביקורת עליהם.

בראיון שערכתי עמו כמה חודשים לפני סגירת מלת"מ הסביר תא"ל (מיל.) ד"ר שמעון נוה את ההיגיון המנחה את המכון. הוא טען כי "ג'נין היה כישלון גמור של צה"ל, הנזק שההרס הזה גרם לצה"ל היה גדול מזה שנגרם לפלסטינים, הוא נתבצע בידי חיילים חסרי ניסיון במידה קיצונית, שנתקפו בהלה והפסיקו לחשוב.¹ בהערה אחרת ציין כי הצבא ממשיך לפתח את הטקטיקה שנקטה בשכם ובמחנה הפליטים בלאטה, וכי הוא מקדיש את עבודתו ל"קידום יעילותם של מבצעי צה"ל." הוא סיכם את משימת המכון שלו כדלקמן: "אנחנו דומים למסדר הישועים. אנחנו מנסים ללמד ולהכשיר את החיילים לחשוב... הקמנו בית ספר ופיתחנו תוכנית לימוד שמאמנת אדריכלים אופרטיביים.² הרמטכ"ל לשעבר, משה יעלון, הסביר מה היתה לגבי דידו חשיבות מלת"מ: "השיטה של הערכה מבצעית המשמשת כיום בפיקודים המרחביים ובמטה הכללי פותחה בעבודה משותפת של מלת"מ... מלת"מ גם עבד עם האמריקאים ולימד אותם את השיטות שפיתחנו" (Glick 2006). את הדברים האלה מאשר קולונל משנה דיוויד פִיר (Pere) מחיל הנחתים האמריקאי, העסוק בימים אלה, יחד עם אחרים, בחיבור ספר ההדרכה של הדוקטרינה המבצעית של חיל הנחתים. הוא מאפיין את תרומתו של מלת"מ לצבא האמריקאי באופן הבא:

לנוה ולמלת"מ נודעה השפעה עצומה על השיח האינטלקטואלי ועל הבנת הרמה

- 1 הראיונות עם שמעון נוה נערכו כדלקמן: ב-15 בספטמבר 2005, ב-7 במרס 2006 וב-24 בספטמבר 2006 נערכו ראיונות טלפוניים; ב-11 באפריל 2006 וב-22-23 במאי 2006 נערכו ראיונות במלת"מ שבמחנה גלילות. כל תמלילי הראיונות הועברו לאישורו של נוה. כל ההפניות לראיונות שיובאו להלן מתייחסות לאלה שצוינו לעיל.
- 2 ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 15.9.2005; ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 7.3.2006; ראיון עם שמעון נוה במלת"מ שבמחנה גלילות, 11.4.2006; ראיון עם שמעון נוה במלת"מ במחנה גלילות, 22-23.5.2006; ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 24.9.2006.

המבצעית של המלחמה בארצות הברית. חיל הנחתים האמריקאי הזמין מחקר... המבוסס בעיקרו על [עבודתו של] שמעון (שם).

לדברי פיר, הבריטים והאוסטרלים משלבים אף הם בדוקטרינות הרשמיות שלהם מושגים שפותחו במלת"מ.

במשך האינתיפאדה השנייה, ובייחוד בסדרת הפשיטות על ערים פלסטיניות שנערכה באביב 2002 ושכונתה "חומת מגן", הצטבר ניסיון בתחום פיתוחן של צורות חדשות בהתקפות קרקעיות ואוויריות. ההתקפות כונו כלפי סביבות אורבניות פלסטיניות: עיר מודרנית ברמאללה, מרכז עיר היסטורי בקסבה של שכם, עיר דת בינלאומית בבית לחם ומחנות פליטים בג'נין, בכלאטה ובטול כרם. ההתקפות האלה עוררו עניין בצבאות זרים, ובייחוד בצבאות האמריקאי והבריטי בעת שנערכו לכיבוש עיראק.³ למעשה, במבצע "חומת מגן" נהפכה הגדה המערבית למעין מעבדה ענקית של לוחמה בשטח בנוי, במבצעים ניסויים שהובילו למותם של מאות בני אדם ולהרס תשתיות בהיקף נרחב.

נוה הסביר מהם התנאים שהביאו את צה"ל לשנות את שיטות הלוחמה שלו:

אף שכל כך הרבה מושקע במודיעין, לוחמה עירונית עדיין בלתי צפויה לחלוטין ופעמים רבות תוצאותיה נראות מקריות... קרבות לא יכולים להיות מתוכננים לגמרי, לפיקוד אין מבט כולל, החלטות צריכות להתקבל על בסיס של הסתברות והזדמנות, ואלה יכולות להילקח רק במקום ובזמן אמת.⁴

לדברי נוה, קטגוריה מרכזית של המבצעים החדשים בשטח בנוי היא התנועה בנחיל. למעשה, זהו עקרון יסוד בתורה הצבאית האמריקאית מאז ראשית המהפכה בתפישה הצבאית בשלהי המלחמה הקרה, ובייחוד בתורה של לוחמת רשת (Network Centric Warfare) המגדירה את שדה הפעולה הצבאית כרשת הטוֹיָה באמצעות טכנולוגיות ידע. המונח "נחיל" מתייחס לפעולה מתואמת, המאורגנת ברשת שיחידותיה השונות פועלות באופן עצמאי למחצה, אבל בסנירגיה כללית. המונח "נהירה בנחיל" הוא רכיב מרכזי בניסיונותיהם של כוחות הביטחון הישראליים לאמץ את שפת ה"דה-טריטוריאליזציה" ולהפוך את ה"ליניאריות" הארגונית והטקטית שלהם, כפי שהם מכנים זאת, ל"אי-ליניאריות". התפתחות זו מבוססת על ההנחה ש"כדי להילחם ברשת נחוצה רשת", בניסוחם של ג'ון ארקילה ודיוויד רונפלד (Arquilla and Ronfeldt, 2001, 15; Ronfeldt et al. 1998).

3 Henkin 2003; Huggler 2003; Middle East Newslite 2004.

4 ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 7.3.2006.

אף שטכניקת הנחיל הופעלה בהצלחה בקרבות רבים במשך ההיסטוריה (גם אם לא כונתה כך), השימוש שעושה הצבא כמונח נחיל נגזר מעקרון האינטליגנציה המלאכותית הנקרא "אינטליגנציה נחילית" (Swarm Intelligence). על פי עיקרון זה, היכולת לפתור בעיות נעוצה בפעולת הגומלין ובתקשורת בין סוכנים לא מתוחכמים יחסית (נמלים, ציפורים, דבורים, חיילים) בלי פיקוח מרכזי או בפיקוח מזערי. המונח "אינטליגנציה נחילית" מתייחס אפוא לאינטליגנציה הכוללת והמשולבת של מערכת, ולא דווקא לאינטליגנציה של החלקים המרכיבים אותה. המערכת עצמה היא זו שלומדת באמצעות פעולת הגומלין של רכיביה, באמצעות הסתגלותם למצבים חדשים ולסביבות משתנות.⁵

אף כי מהומת הקרב מפגינה תמיד דפוסים לא ליניאריים, והפרדיגמה המודרנית של המלחמה כבר מתירה לרמות מסוימות של אי-ליניאריות לחלחל למבצעים ולמבנים צבאיים, הצבאות מוסיפים עדיין לנסות ולמשמע את כאוס הקרב באמצעות מבנים ליניאריים יציבים. השינוי לכאורה של הפרדיגמה הצבאית מליניאריות לאי-ליניאריות הוא בעיקרו רטורי, והוא מוסבר בשלוש רמות: מרחבית, ארגונית וזמנית.

במונחים מרחביים, נשענים מבצעים ליניאריים מסורתיים על גיאומטריה מוגדרת באמצעות מחסומים, גבולות וקווי אספקה. דוקטרינה צבאית ליניארית נוטה להדגיש הבחנות בין חזית, עורף ועומק, התקדמות, נסיגה, פריצה, חדירה וכיתור. כך, צבאות מודרניים מזכירים לעתים קרובות מכונות כבדות ומורכבות, הפועלות בהתאם למכניקה הניוטונית המיועדת להתמודד עם הטריטוריאליזם של מטרתיהם: תמרון, כיבוש והשתלטות על שטח. שיטת הנחיל, לעומת זאת, מפעילה כוח צבאי דיפוזי המחולק ליחידות קטנות ורבות, עצמאיות למחצה אבל מתואמות, הפועלות בו בזמן ללא כיוון משותף גלוי לעין.

במונחים ארגוניים, במקום שרשרות היררכיות וליניאריות של פיקוד וקשר, נחילים הם רשתות רב-מוקדיות בעלות צורת תקשורת אופקית, המאפשרת לכל "יחידה אוטרקית" (בניסוחו של נוה) לתקשר עם אחרותיה בלי לעבור דרך פיקוד מרכזי. את הלכידות הפיזית של היחידות הלוחמות מחליפה "לכידות מושגית". נוה סבור כי "צורת תמרון זו מתבססת על הינתקות מכל ההיררכיות, כאשר פרקטיקת הפיקוד ברמה הטקטית היא שמתאמת את הדיון, וטוען כי הנחיל מבוסס על "שיח פראי, לא מוסדר..."⁶ הקשר בין היחידות השונות בכוח הצבאי

5 Bonabeau et al. 1999; Edwards 2000; Arquilla and Ronfeldt 2001.

6 ראיון עם שמעון נוה במלת"מ שבמחנה גלילית, 11.4.2006.

התוקף אמור ליצור, אליבא דנוה, "קהילת פרקטיקה... [שבה] מפקדים מבצעיים וטקטיים תלויים זה בזה ולומדים את הבעיות באמצעות בנייה הדרגתית של נרטיב הקרב."⁷

נוה מכיר בכך שאי-אפשר להשיג ניצחונות ברורים וסופיים במלחמה נגד ארגוני גרילה: "ללא יכולת להגיע להכרעה, היתרון העיקרי של מבצע טמון בעצם שיפור המערכת [הצבאית] כמערכת" (שם). ככל שארגוני גרילה נעשים מורכבים יותר ובלתי חדירים ברובם, כן מתמעטים המידע והמודיעין שאפשר להפיק לפני הקרב, ולעתים קרובות אף מתהפך היחס בין מודיעין למבצע צבאי. הפשיטות אינן מתבססות ברובן על מידע מודיעיני שנאסף בעוד מועד; תחת זאת, הפשיטות עצמן הופכות לדרך של הפקת ידע על המערכת של האויב. "פשיטות הן כלי מחקר... הן מעוררות את האויב לחשוף את צורתו הארגונית... רק משה'צורה' הזאת מופיעה אנחנו יכולים לפעול על פיה ונגדה... הפעולה מולידה מודיעין" (שם).

באמצעות הנמכת ספי קבלת ההחלטות לרמה הטקטית המיידית, ובאמצעות עידוד של יוזמה מקומית, יכולים חלקים שונים של הנחיל להמציא תשובות לעימותים לא צפויים ולמצבים המתפתחים במהירות - כלומר לכל צורות אי הוודאות, המקרה והאפשרויות הבלתי מבוקרות, שכוננו בפי קרל פון קלאוזביץ חיכוך.⁸ למעשה, ניכרת הנטייה לפזר את הפיקוד בקרב כבר בתיאורי המלחמה שסיפק קלאוזביץ מן התקופה הנפוליאונית.

תמרון הנחיל נתפש בצבא גם במונחים זמניים. לוחות זמנים צבאיים מסורתיים מתבססים על זמן ליניארי: הם מבקשים לפעול בהתאם לרצף עקיב וקבוע של אירועים, המגולם ברעיון "התוכנית המבצעית". במונחים צבאיים מסורתיים, רעיון "התוכנית המבצעית" מרמז על כך שפעולות מותנות מראש, במידה מסוימת, בהצלחת יישומן של פעולות קודמות. נחיל, לעומת זאת, מבוסס על פעולות בוזמניות, שלמרות התלות ביניהן אין הן מותנות מראש זו בזו. הנרטיב של תוכנית הקרב מומר במה שהצבא מכנה בשם גישת "ארגז הכלים". על פי גישה זו, מקבלות היחידות את הכלים הדרושים להן כדי להתמודד עם מצבים ועם תרחישים נתונים, אבל אינן יכולות לחזות את הסדר הממשי של השתלשלות האירועים.

7 שם.

8 Clausewitz [1832] 1976, 119–121; Paret 1986, 197, 202; De Landa 1991, 71, 78–79.

ההתקפה על מחנה בלאטה

הממסד הביטחוני הישראלי ראה תמיד במחנות הפליטים הפלסטיניים את מקום ההתנגדות הפלסטינית האלימה ובאותה מידה גם את התשתית העירונית-חברתית המייצרת אותה. מחנות הפליטים הוכנו בדמיון הגיאוגרפי הפשטני הישראלי כ"חורים שחורים" שהצבא חושש להיכנס לתוכם, והם התפתחו כמובלעות אקסטרטוריאליות במערך השליטה הישראלי. אכן, הקוד הצבאי שניתן למחנה ג'נין, שבו פעלו קבוצות ההתנגדות המבוססות ביותר, היה "גרמניה". בין אם נשאל קוד זה מן התיאור האמביוולנטי של ה"ברברים" אצל טאקיתוס ובין אם נשאל מתיאורו של המשטר הנאצי, הוא מבטא את הפחד הישראלי מפני ה"רוע". מאז תחילת כהונתו כראש ממשלה, במארכ 2001, לעג אריאל שרון בעקביות לצבא על חששו להיכנס אל מחנות הפליטים: "מה הבעיה עם בלאטה, היה שרון אומר למופז. למה אתם לא נכנסים" (דרוקר ושלח 2005, 218). שרון מעולם לא התעייף לספר לקציני הצבא איך בראשית שנות השבעים "עשה סדר" במחנות הפליטים של עזה, בעזרת שילוב של התקפות קומנדו, חיסולים ובולדוזרים (שם).

הטקטיקה של הליכה דרך קירות שנקט הצבא בהתקפות על ערים פלסטיניות ב"חומת מגן" היתה כבר חלק מתורת הלחימה הטקטית הישראלית במקרים של לוחמה זעירה או במבצעי מעצרים, כאשר עלה החשד שדלת הבניין ממולכרת. ואולם, בתור השיטה המרכזית של תמרון צבאי רחב היקף נוסתה השיטה לראשונה בפשיטה על מחנה בלאטה בכניסה המזרחית של שכם, פשיטה שתוכננה ונוהלה בידי אביב כוכבי, אז מפקד חטיבת הצנחנים, בתחילת מארכ 2002, כמה שבועות לפני "חומת מגן". שיטה זו לא התפתחה בעקבות השפעות תיאורטיות, אלא מתוך צורך טקטי. כמה מאות לוחמי גרילה מכל הארגונים הפלסטיניים החמושים, שעליהם הושתתה ההתנגדות, חסמו את הכניסות למחנה הפליטים, הציבו חביות מלאות מלט, כרו תעלות וערמו שברי אבנים. רחובות מולכדו בחומרי נפץ מאולתרים ובמכלי בנזין. חלק מן הכניסות לבניינים הגובלים בדרכים אלה מולכדו אף הן, כמו גם תפנימיהם של אי-אלה מבנים בולטים או חשובים מבחינה אסטרטגית. כמה קבוצות גרילה עצמאיות וחמושות בנשק קל התארגנו לאורך הדרכים הראשיות ובצמתים החשובים במחנה. בתדרוך שערך כוכבי לפני הפשיטה הסביר לפקודיו את הבעיות הניצבות בפניהם במבצע הקרוב. הפלסטינים "מכינים את הבמה למופע ראווה של לוחמה, בו הם מצפים מאתנו שנציית, בזמן תקיפת המובלעת, להיגיון שהם קבעו [את חוקיו]... שנבוא

במערכים ממונעים בסגנון הישן, בשורות לכידות ובטורים מרוכזים המתאימים לסדר הגיאומטרי של רשת הרחובות" (כוכבי מצוטט אצל – Naveh 2006, 81-88). אחרי שניתח את המצב ודן בו עם קציניו, כלל כוכבי את הפסקה הבאה בפקודת הקרב שלו:

נבודד לחלוטין את המחנה, בשעות היום, כשאנחנו יוצרים רושם כי עומד להתבצע כאן מבצע כיתור שיטתי... [ואז] נבצע תמרון פרקטלי כשאנחנו נוהרים בו בזמן מכל הכיוונים ודרך ממדים שונים של המובלעת... כל יחידה משקפת בדרך פעולתה הן את ההיגיון והן את צורת התמרון הכלליים... התנועה שלנו דרך הבניינים דוחקת [את החמושים] אל הרחובות והסמטאות, ושם אנחנו צדים אותם (שם).

לפני ההתקפה ניתק הצבא את החשמל, את הטלפונים ואת המים במחנה הפליטים, הציב צלפים ותצפיתנים על ההרים ועל הבניינים הגבוהים המקיפים את השטח והטיל סגר על העיר ועל המחנות המקיפים אותה. החיילים שהשתתפו בפשיטה יצאו לדרך מן ההתנחלויות הר ברכה ואלון מורה, הצופות על שכם, ומספר רב של יחידות צבא קטנות נכנסו בו בזמן למחנה מכל הכיוונים, כשהן מתקדמות דרך קירות בתייהם של אזרחים במקום לאורך הדרכים שבהן ציפו להן. בצורה זו הצליחו להשתלט על מרחב המחנה, אך איפשרו לחמושים לסגת לכיוון הקסבה של שכם.

התיאור הבא של השתלשלות האירועים מוקדש לאלה המניחים כי תנועה דרך קירות היא צורה עדינה יחסית של לוחמה: החיילים נאספים מאחורי קיר. בעזרת חומרי נפץ או פטיש כבד הם פורצים בקיר חור גדול דיו, דרכו יוכלו לעבור. את הסתערותם דרך הקיר מקדימים לפעמים השלכת רימוני הלם או ירי אקראי לתוך מה שלעתים קרובות איננו אלא חדר מגורים בו נמצאים יושבי הבית. לאחר שהחיילים עוברים דרך הקיר המשותף, הם מחפשים בין יושבי הבית "חשודים" ומרכזים את היתר, נועלים אותם באחד החדרים ומאלצים אותם להישאר שם עד השלמת המבצע – שעלול להימשך ימים אחדים – לעתים קרובות בלי מים, שירותים, מזון או תרופות. לפי דיווחיהם של ארגוני זכויות אדם, עשרות פלסטינים נהרגו במרוצת התקפות כאלה ("בצלם" 2002, 4; Amnesty International 2002, 3).

אם הצבא מציג את המעבר דרך קירות כתשובה "אנושית" להרס שמחוללת

9 לפחות שמונים פלסטינים נהרגו בשכם בין 29 במארס ל-22 באפריל 2002. ארבעה חיילים ישראלים נהרגו במבצע. וראו למשל ידיעה של עמירה הס ב"הארץ", 11.4.2002: "75 הרונגים פלשתינאים בשכם. התושבים מפנים גופות". הס גם דיווחה כי "ברוב חלקי שכם עדיין אין חשמל ומים, זה שבוע ימים".

הלוחמה המסורתית בשטח בנוי וכחלופה "אלגנטית" להרס בסגנון ג'נין, הוא יכול לעשות כן משום שהנזק אשר שיטה זו גורמת מסתתר בתוך הבתים פנימה. החדירה הלא צפויה של המלחמה למרחב הפרטי של הבית היא אחת מן הטראומות וצורות ההשפלה העמוקות ביותר, כפי שעולה מרבות מעדויותיהם של אזרחים בפלסטין ובעיראק. עיישה, פלסטינית שרואיינה בידי כתב ה- *Palestine Monitor*, בנובמבר 2002, תיארה כך את החוויה:

תאר לעצמך - אתה יושב בחדר המגורים שלך הכל-כך מוכר; זה החדר שבו צופה המשפחה יחד בטלוויזיה אחרי ארוחת הערב... ולפתע, הקיר ההוא נעלם ברעם מח- ריש אוזניים, החדר נמלא אבק ושברי לבנים, ודרך הקיר נשפכים חיילים בזה אחר זה, צועקים פקודות. אינך יודע אם הם מחפשים אותך, אם רצונם להשתלט על הבית שלך או אם הבית שלך רק נמצא בדרכם למקום אחר. הילדים צורחים, מבוהלים... אפשר בכלל להתחיל לדמיין את האימה שחוהה ילד בן 5, כאשר ארבעה, שישה, שמונה, שנים-עשר חיילים, שפניהם צבועות שחור, התת-מקלעים שלהם מכוונים לכל עבר, [ושה]אנטנות המזדקרות מתרמילי הגב שלהם גורמות להם להיראות כמו חרקים ענ- קיים מכוכב אחר, פורצים דרך הקיר? (Segal 2002).

בהצביעה על קיר אחר, המוסתר עכשיו מאחורי כוננית ספרים, הוסיפה: "ומכאן הם יצאו. הם פוצצו את הקיר והמשיכו לבית שכנינו" (שם).
נוהה חורי שִׁחזרה דיאלוג שניהלה עם חייל ישראלי שפרץ מבעד לשברי קיר ביתה:

כנסי פנימה, הוא פקד באנגלית שכורה והיסטרית. פנימה! - אבל אני כבר בפנים! נדרשו לי כמה שניות להבין שהחייל הצעיר הזה הגדיר מחדש כפנים כל דבר שאינו גלוי, מנקודת מבטו בכל אופן. היותי "בחוץ" בתוך ה"פנים" הטרידה אותו (Khoury 2004).

הצלחת הצבא "לכבוש" את מחנה הפליטים בלאטה בתחילת מארס 2002 הובילה כנראה את פיקוד המרכז לאמץ צורת תמרון זו בתכנון ההתקפות על הקסבה של שכם ועל מחנה הפליטים ג'נין, שהחלו ב-3 באפריל 2002, עם "חומת מגן". חייל ישראלי שריאיינתי סיפר לי על תחילתו של הקרב בג'נין. ההתקפה החלה כאשר בולדוזרים הגיעו למעטפת החיצונית של המחנה ופרצו חורים בקירות החיצוניים של הבניינים. נושאי גייסות משוריינים נסעו לאחור לתוך הבניינים ופרקו את החיילים לתוכם. משם ניסו החיילים להתקדם מבית לבית דרך קירות:

לא יצאנו בכלל מהבניינים וכל הזמן התקדמו בין בתים... חצבנו כמה עשרות דרכים מחוץ למחנה אל תוך מרכזו... היינו כולנו - כל החטיבה - בתוך הבתים של הפלסטינים,

אף אחד לא היה ברחובות. במשך כל הקרב בקושי העזנו לצאת החוצה... המטה שלנו ומחנות השינה שלנו היו בחללים החצובים בבניינים האלה... אפילו הרכבים הוכנסו לאזורים חצובים בתוך הבתים.¹⁰

מאחר שמגיני המחנה הפלסטינים נעו מבעד לקירות ולפתחים שנבחרו מראש, מרבית הלחימה התרחשה בתוך בתים פרטיים. כמה בניינים נהפכו למעין עוגות שכבות - החיילים הישראלים נמצאו בשכבה העליונה ובזו התחתונה, והפלסטינים נלכדו בתווך. ללוחם פלסטיני שנלכד בכוונת ההתקפה הישראלית על שכם באפריל 2002 נדמה היה שהישראלים "נמצאים בכל מקום: מאחור, בצדדים, מימין ומשמאל... איך אפשר להילחם כך?" (מצוטט אצל Henkin 2003).

בדיקה שערכה האדריכלית הפלסטינית נורחן אבוג'ידי אחרי ההתקפה בשכם ובבלאטה מלמדת כי ביותר ממחצית מן הבניינים במרכז הקסבה נפרצו דרכים באמצעות פעירת אחד עד שמונה פתחים בקירותיהם, ברצפותיהם או בתקרותיהם. הדבר יצר כמה נתיבים מצטלבים אקראיים, שלהערכתה לא העידו על התקדמות קווית פשוטה אלא על תמרון כאוטי ללא כיוון ברור (Abujidi 2005). כזכור, ההתקפה על ג'נין, שבאה לאחר כמה כישלונות צבאיים ישראלים, הסתיימה בהרס של מרכז המחנה. גם בשכם פוצצו ונהרסו כליל בניינים רבים, בהם בניינים היסטוריים כמו הח'אן העות'מאני ומפעלי הסבון ההיסטוריים נבולסי וכנען. ארמון עבד אל-האדי, הכנסייה האורתודוקסית ומסגד אל-נאצר גם הם נפגעו קשות.

נקרו-טקטיקה

הקסבה של שכם היתה אתר של ניסוי רדיקלי אחר. לפני התקפה זו הביעו קציני צבא את תסכולם מן העובדה ש"כיבוש" מהיר של מחנות פליטים פלסטיניים, כמו זה בבלאטה, גרם לכך שהחמושים נעלמו, אך הופיעו מחדש אחרי נסיגת כוחות הצבא. בסוף מארס 2002, בתדריך מבצעי בפיקוד מרכז ובהכנה ל"חומת מגן", התעקש כוכבי על הצורך להתרכז בהרג החמושים במקום לאפשר להם להיעלם או אפילו להיכנע. כוונתו של כוכבי היתה שאין טעם עוד לתפוס שטח ולשלוט בקסבה, אלא יש להיכנס, להרוג כמה שיותר מחברי ארגוני ההתנגדות הפלסטיניים ורק אז לסגת. העיתונאי אמיר אורן תיאר את הדברים כך:

לקראת כניסתה של חטיבת הצנחנים לקסבה של שכם נדרש כוכבי גם להרוג ולא

10 ראיון עם חייל ישראלי, 4.9.2002.

רק לכבוש. הפעם בוצעה המשימה במלואה, ולאחר ימים רצופים וקשים של לחימה, כאשר ביקש דובר החמושים להיכנע ולהתמסר לצה"ל, התייעץ כוכבי עם מפקדו, תת-אלוף גרשון (ג'רי) יצחק, החליט לסרב והמשיך בלחימה. רק בכוא פנייה נוספת, לאחר שעתיים, נעתר וקיבל את הכניעה (אורן 2004).

שיטה זו נקראה "נוהל אלמנת קש": קבוצה אחת של חיילים מוצבת בהיחבא בתוך בית השולט בתצפית ונמצא בטווח ירי על אזור אחר של העיר, שבו מבצעת קבוצת חיילים אחרת פעולת גירוי המפתה את הפלסטינים לצאת מבתיהם. בצורה זו, נורים הפלסטינים ונהרגים לפני שיש להם אפשרות להיכנע (לימור ושלה 2007, 203). אסטרטגיה זו נראית כתרגום צבאי להנחיות הדרג הפוליטי. במאי 2001, כחודשיים לאחר שנכנס לתפקידו, כינס ראש הממשלה אריאל שרון את הרמטכ"ל שאול מופז, את ראש השב"כ אבי דיכטר ואת סגניהם לפגישה דחופה בחוות השקמים. שרון היה מפורש ובוטה: "צריך שהפלסטינים ירגישו שכואב להם... הם צריכים לקום כל בוקר ולגלות שיש להם עשרה או שנים-עשר הרוגים, בלי שיבינו איך זה קרה. אתם צריכים להיות יצירתיים, אפקטיביים, מתוחכמים" (דרוקר ושלה 2005, 213).

למחרת נשא מופז דברים בכנס מפקדי שדה בגבעת התחמושת. אחרי שווידא כי דבריו אינם מוקלטים, אמר שהוא רוצה "עשרה הרוגים בכל יום, בכל גזרה של חטיבה מרחבית" (שם, 213-214). כשהוא מדלג על שרשרת הפיקוד, צלצל אחר כך אל מפקדי השדה בטלפונים הניידים שלהם. "אני רוצה", אמר בכיקור בחטיבת גולני, "לקום כל בוקר ולשמוע שפעלתם והרגתם" (שם, 220). הלוך רוח של הרג בלתי מבוקר שרר באוויר. לפי פקודותיו המפורשות של מופז, הרג של אזרחים נחקר רק לעתים נדירות, וחיילים שהרגו אזרחים הוענשו לעתים רחוקות בלבד. נוה ציין בפני כי בתקופה זו -

אנשי הצבא החלו לחשוב כמו פושעים... כמו רוצחים סדרתיים... הם מקבלים שטח ולומדים אותו במשך חודשים, הם לומדים [להכיר] את חברי הארגון העוין שאותם התבקשו להרוג, את חזותם, את קולם [בהקלטות של שיחות טלפון], את הרגליהם... כמו רוצחים מקצועיים. כשהם נכנסים לשטח הם יודעים איפה לחפש את האנשים האלה ומתחילים להרוג אותם.¹¹

ההנחות הצבאיות הן כי נכסיה העיקריים של ההתנגדות הם אנשיה - לוחמים עתירי ניסיון ומנהיגים פוליטיים, פעילים ומגייסים - וכי אם יהרגו את האנשים הללו, המפרנסים את ההיגיון הארגוני של לוחמת הגרילה, לא תצליח "מערכת

11 ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 15.9.2005.

הגרילה" להסתגל ולהתפתח, תִּטָּה לחזור על שגיאותיה ותיעשה פגיעה יותר לפעולות עתידיות. מעשי ההרג הללו הם אפוא, על פי אל"מ (אז) גל הירש, קצין אחר שהשתתף בהתקפה, "מהלך מבצעי שנועד לקעקע את ההיגיון של פעולות האויב" (Hirsch 2003). בלי האנשים האלה, סבורה מערכת הביטחון הישראלית, ייהפכו הפלסטינים לסובייקטים צייתנים יותר של השליטה הישראלית. מסתערים או חיילים במדים מנהלים מבצעי הרג בגדה המערבית כמעט מדי לילה. הצידוק המשפטי השגור ביותר למעשי ההרג המתבצעים בפשיטות על הקרקע בגדה המערבית הוא שהקורבן "התנגד באלימות למעצר" (אין זה אפשרי כמובן כאשר מעשי ההרג מתבצעים מן האוויר), אבל לא תמיד מאפשרים הכוחות הקרקעיים לחשודים בהשתייכות לארגונים מזוינים להסגיר את עצמם, ולעתים קרובות הם אף מנסים למנוע מהם לעשות זאת. לפי נתונים שפירסמו ארגוני זכויות אדם, הרגו כוחות הביטחון של ישראל מראשית 2004 ועד מאי 2005 157 בני אדם בפעולות שהוגדרו "מבצעי מעצרים".

במשך ההתקפה על שכם התעלם כוכבי מבקשות הפלסטינים להיכנע והמשיך להילחם ולהרוג עד שמופז פקד עליו להפסיק את המבצע.¹² רק הלחץ הבינלאומי שהופעל על ישראל בעקבות ההרס בג'נין הוביל להפסקת המבצע. גל הירש, בעצמו בוגר הקורס במלת"מ ואז ראש אגף מבצעים בפקוד מרכז, התגאה בכך ש"במשך 24 שעות איבדו [הפלסטינים] יותר משמונים מהחמושים שלהם ולא הצליחו אף פעם לזהות את המקום שבו היינו" (Catignani 2005, 65). אחרי ההתקפה צילצל שר הביטחון בנימין בן-אליעזר לטלפון הנייד של כוכבי ובירך אותו; ברכת "כל הכבוד" נוספת הגיעה מאריאל שרון (דרוקר ושלה 2005, 218). על פי נוה, טען כוכבי לאחר מכן כי אילו התיר לו הממסד הפוליטי להמשיך להילחם, חייליו היו הורגים מאות.¹³ המבצע בשכם הוכתר בהצלחה גם על פי מספר ההרוגים הפלסטינים וגם כהדגמה לכך שכוחות הכיבוש יכולים להיכנס לכל מקום שהם חפצים. כוחותיו של כוכבי אכן המשיכו להדגים זאת כאשר מאז נכנסו לשכם ולמחנה הפליטים בבלאטה עוד שמונה פעמים בצורה דומה. סימון אנשים כמטרות צבאיות נהפך אפוא לא רק לרכיב של המערכה הישראלית נגד לוחמת הגרילה והטרור הפלסטיניים, אלא לעצם מהותה. ה"נקורו-טקטיקה" (טקטיקת ההרג) הופכת אפוא על פיהן את מטרות המלחמה המסורתיות. הצבא אינו הורג חיילי אויב במטרה להשתלט על שטח אסטרטגי שבו הם מחזיקים,

12 ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 24.9.2006.

13 שם.

אלא משתלט זמנית על שטח אסטרטגי כדי להרוג את אויביו. הרג איננו תוצר לוואי של התמרון הצבאי,¹⁴ אלא תכליתו. ההיגיון הזה, העומד מאחורי מבצעי הכיבוש, הוא הסיבה העיקרית, אם כי לא הבלעדית, לדרישות שנשמעו לאחרונה להעמיד את כוכבי למשפט בבית דין לפשעי מלחמה.¹⁵

גיאומטריה עירונית הפוכה

כמו קצינים רבים בצבא קבע, במשך הקריירה הצבאית שלו יצא כוכבי לחופשה משירות פעיל לצורך לימודים. הוא התכוון ללמוד אדריכלות, אבל לבסוף למד פילוסופיה באוניברסיטה העברית בירושלים. לאחר מכן למד בקורסים של מלת"מ. באחד מראיונותיו הרבים בתקשורת הישראלית טען כוכבי כי הפרקטיקה הצבאית שלו מושפעת במידה רבה משני התחומים (קוטס־בר 2005). בראיון שערכנו עימו, נדב הראל ואני, ב־2004, בעת שהיה מפקד חטיבת הצנחנים, הסביר את העיקרון שהנחה את המתקפה בשכם. מעבר לתיאור הפעולה, הראיון מעניין גם בשל השפה בה בחר כוכבי להשתמש. מסמך זה מספק תיאור נדיר של הקשר בין תיאוריה לפרקטיקה:

החלל הזה שאתה מסתכל עליו, החדר הזה שאתה מסתכל עליו הוא פרשנות שלך. עכשיו, אתה יכול למתוח את גבולות הפרשנות שלך, אבל לא עד אינסוף, אחרי הכל, זה הרי פיזיקה, מאחר שהוא מכיל בניינים וסמטאות. השאלה היא איך אתה מפרש את הסמטה. האם אתה מפרש את הסמטה כמו כל אדריכל וכל מתכנן ערים, כמקום שעוברים דרכו, או האם אתה מפרש את הסמטה כמקום שאסור לעבור דרכו? זו פרשנות שלך. אנחנו פירשנו את הסמטה כמקום שאסור לעבור דרכו, ואת הדלת כמקום שאסור לעבור דרכו, ואת החלון כמקום שאסור להסתכל דרכו, כי בסמטה מחכה לנו נשק ומאחורי הדלת מחכה לנו מטען. כי האויב מפרש את החלל בצורה הקלאסית ואני לא מעוניין לציית לפרשנות הזאת וליפול למלכודות שלו. לא רק שאני לא רוצה ליפול למלכודות שלו, אני רוצה להפתיע אותו! זוהי מהות המלחמה. אני צריך לנצח. אני צריך להגיח ממקום לא צפוי. וזה מה שניסינו לעשות. לכן בחרנו בשיטה של הליכה דרך קירות... כמו תולעת שמתקדמת תוך כדי כרסום, מגיחה בנקודות מסוימות ואחר כך נעלמת... מגיעים מאחור והולמים באויב שחיכה לנו מעבר לפינה... מאחר שזו היתה הפעם הראשונה שניסו את השיטה הזאת

14 זכרו את דברי לידל הרט כי "הגישה העקיפה", שעליה המליץ בלוחמה טריטוריאלית, עשויה במיטבה להביא לניצחון על ידי תמרון והצבה וללא קרב (Liddell Hart 2003).

15 תת־אלוף אביב כוכבי לכד את תשומת לבה של התקשורת בפברואר 2006, כאשר הפרקליט הצבאי הראשי המליץ לפניו לא לצאת ללימודיו המתוכננים במכללה הצבאית הבריטית מחשש שיועמד לדין בבריטניה באשמת פשעי מלחמה. למאמר המייחס לכוכבי פשעי מלחמה, ראו Gordon 2002.

[בקנה מידה כזה], בזמן המבצע עצמו למדנו איך להתאים את עצמנו לחלל האורבני הרלוונטי, ובאופן דומה איך להתאים את החלל האורבני הרלוונטי לצרכינו... נקטנו בדבר המיקרו־טקטי הזה [של הליכה דרך קירות] והפכנו אותו לשיטה, והודות לשיטה הזאת אנחנו מסוגלים לפרש את החלל כולו בצורה שונה!... אמרתי לחיילים שלי "חבר'ה! זה לא נתון לשיקול דעתכם! אין דרך אחרת לנוע! אם עד עכשיו הייתם רגילים לנוע לאורך כבישים ומדרכות, תשכחו מזה! מעכשיו הולכים דרך קירות!"¹⁶

הדגשת הצורך "לפרש" מרחב ואף לפרש אותו מחדש כתנאי להצלחה בלוחמה עירונית מדגימה את ההשפעה של השפה התיאורטית הפוסטמודרנית והפוסט־סטרקטורליסטית. מלחמה, לפי השפה המנוקה והמתוחכמת של כוכבי, היא עניין של קריאה ושל דה־קונסטרוקציה מושגית של הסביבה האורבנית הקיימת, אפילו לפני תחילתו של המבצע.

בהתייחסותו אל הצלחתו של כוכבי, הסביר נוה כי "בשכם, הצבא החל לחשוב על לוחמה עירונית כבעיה מרחבית". בדבר השפעתו של מלת"מ על יצירת הטקטיקות הללו הוסיף נוה: "באמצעות הכשרתם של אי־אלה קצינים בכירים מילאנו את המערכת בסוכנים חתרנים... אשר שואלים שאלות... כמה מן הקצינים הבכירים אינם מתביישים לדבר על דלז או [על האדריכל האמריקאי־שווייצרי ברנרדן] צ'ומי."¹⁷

שאלתי: "למה צ'ומי?" - שהרי בדפי ההיסטוריה של האדריכלות שמור לצ'ומי מקום של כבוד כאחד האדריכלים הרדיקלים של השמאל. נוה השיב:

הרעיון של פירוק, המגולם בספרו של צ'ומי *Architecture and Disjunction*, נעשה רלוונטי לנו... גישתו של צ'ומי לאפיסטמולוגיה היתה אחרת; הוא ביקש להינתק מידע שמקורו בנקודת מבט אחת ומחשיבה ממורכזת. הוא ראה את העולם מבעד למגוון של פרקטיקות חברתיות שונות, מנקודת מבט המשתנה כל העת... [צ'ומי] יצר דקדוק חדש; הוא עיצב את הרעיונות שמהם מורכבת החשיבה שלנו.¹⁸

"צ'ומי? למה לא דרידה ודקונסטרוקציה?" - הוספתי ושאלתי.

הגנרלים שלנו הם אדריכלים... צ'ומי המשיג את היחס בין פעולה למרחב וייצוגו. *The Manhattan Transcripts* שלו (1994 Tschumi) סיפק לנו כלים לשרטוט תוכניות מבצעיות באופן שונה משרטוטם של קווים פשוטים על מפות. צ'ומי סיפק אסטרטגיות מועילות לתכנון מבצע. דרידה כנראה מעורפל מדי לקהל שלנו. יש לנו

16 ראיון עם אביב כוכבי בבסיס צבאי ליד תל־אביב, וידיאו: נדב הראל וזוהר קניאל, 24.9.2004.

17 ראיון עם שמעון נוה במלת"מ במחנה גלילות, 11.4.2006.

18 נוה שוקד בימים אלה על תרגום לעברית של ספרו של צ'ומי, *Architecture and Disjunction*, ראו Tschumi 1977.

יותר מן המשותף עם אדריכלים; אנחנו משלבים תיאוריה ופרקטיקה. אנחנו מסוגלים לקרוא, אבל אנחנו גם יודעים לבנות ולהרוס, ולפעמים – להרוג.

בהרצאה שבה נכחתי, הציג נוה טבלה המזכירה את "ריבוע הניגודים" המתווה קבוצה של יחסים לוגיים בין טענות מסוימות המתייחסות לצבא ולמבצעי גרילה. בביטויים כגון "שוני וחזרה – הדיאלקטיקה של הבנייה ומבנה", "מהויות מנוגדות חסרות צורה", "תמרון פרקטלי", "מהירות" לעומת "קצב", "מכונת מלחמה", "אנרכיסטים פוסטמודרניים", "מחבלים נודדים" וכן הלאה אפשר לזהות הדללשונם של דלז וגואטרי.¹⁹ ההפניות לכתבי דלז וגואטרי מדגימות את השינוי הרטורי בחשיבה הצבאית בתקופה זו. אף שהושפעו מתורת המלחמה, התרכזו דלז וגואטרי באלימות ובהתנגדות לא מדינתיות, שבהן המדינה עצמה וצבאה הם האויבים המרכזיים.

בתשובה לשאלתי "למה דלז וגואטרי?" הסביר נוה:

הפקנו תועלת מכמה מן המושגים שפותחו ב-*A Thousand Plateaus*...²⁰ המאפשרים לנו להסביר מצבים בני זמננו בדרך שאלמלא כן לא היינו יכולים להסבירם. היא [השפה] מאפשרת פרוכלמטיזציה של הפרדיגמות שלנו... חשובה מכל היא ההבחנה שעליה הצביעו בין מרחב "חלק" למרחב "מתולס"... [המשקפים, בהתאם] את המושגים הארגוניים "מכונת מלחמה" ו"מנגנון ממלכתי"... בצה"ל אנחנו מרבים עכשיו להשתמש במונח "להחליק מרחב" בשעה שאנחנו מתייחסים לפעולה במרחב, כאילו היה חסר גבולות. אנחנו מנסים ליצור מרחב פעולה כך שגבולות אינם משפיעים עלינו. אפשר בהחלט לחשוב על שטחים פלסטיניים כעל [שטחים] "מתולמים", מאחר שהם מוקפים בגדרות, בחומות, בתעלות, במחסומי דרכים וכן הלאה... אנחנו מבקשים לעמת את המרחב ה"מתולס" של הפרקטיקה הצבאית המיושנת, המסורתית [האופן שבו פועלות רוב היחידות הצבאיות כעת] עם "חלקות", המאפשרת לנו לנוע במרחב חוצה גבולות ומחסומים. במקום להוביל ולארגן את כוחותינו לפי גבולות קיימים, אנחנו מבקשים לעבור דרכם.²¹

שאלתי את נוה אם הליכה דרך קירות היא חלק מאותו רעיון. הוא הסביר כי "התנועה דרך קירות היא פתרון מכני פשוט, המחבר את התיאוריה לפרקטיקה. פריצת גבולות מגדירה את מצב ה'חלקות'".

19 שמעון נוה בדיון לאחר הרצאה שנשא במסגרת התערוכה "Territories Live" בגלריה בצלאל בתל-אביב ב-5 בנובמבר 2004. ראו גם Deleuze and Guattari 2004; Deleuze 1995.

20 Deleuze and Guattari, 2004

21 ראיון עם שמעון נוה במלת"מ שבמחנה גלילות, 11.4.2006.

“להפשיט את הקיר מקירותו”

בלוחמת המצור של העת העתיקה, סימנה החומה החיצונית את קעקוע ריבונותה של עיר-המדינה. “אמנות” המצור עסקה, בהתאם, בגיאוגרפיות היקפיות של חומות העיר ובפיתוח הטכנולוגיות המורכבות שנדרשו לפריצתן. לוחמה בת זמננו בשטח בנוי, לעומת זאת, נדרשת יותר ויותר לשיטות של הסגת הגבולות, המגולמים בקירות המרחב הפרטי והבית עצמו.

כהשלמה לטקטיקה צבאית הכרוכה בשבירה פיזית של קירות ובמעבר דרכם, מומצאות שיטות חדשות כדי לאפשר לחיילים לא רק לראות דרך קירות אלא גם לירות ולהרוג דרכם. החברה הישראלית Camero פיתחה התקן הדמיה ניד, המשלב הדמיה תרמית ומכ”ם בטכנולוגיית פס אולטרה-רחב (UWB), אשר בדומה למכשירי אולטרה-סאונד מסוגל ליצור הדמיות תלת-ממדיות של יצורים חיים המסתתרים מאחורי קירות או מחסומים אחרים (דאר וחרמוני 2004; גולן 2002). גוף אנושי מופיע על המסך כמקור חום מעורפל הצף (כמו עובר) בתוך חומר צלול ומופשט, שכל העצמים המוצקים המצויים בתוכו – קירות, רהיטים, חפצים – מתמוססים אל תוך המסך הדיגיטלי. כמו כן, לכלי נשק היורים כדורים בקוטר של 5.56 מ”מ מתוספים כאלה היורים כדורים בקוטר של 7.62 מ”מ – כדורים היכולים לחדור דרך לבני מלט ללא סטייה גדולה של הקליע. מכשירים מחוללי שקיפיות מסייעים ביצירתו של עולם רפאים צבאי דמיוני ו”נזיל” לאין גבול, המזכיר משחקי מחשב, שבו נעשה חלל העיר בר-ניווט כמו הים.

הרצון “להפשיט” ולעבור מְעַבָּר (מבחינה מושגית) לקיר עצמו מסביר את העניין שהצבא מגלה ברעיונות פורצי גבולות בתיאוריה ובאמנות של שנות השישים והשבעים. למעשה, הטכניקה של הליכה דרך קירות גורמת לנו לחשוב על מה שהאמן האמריקאי גורדון מטה-קלרק (Matta-Clark) כינה “להפשיט את הקיר מקירותו” (Wodiczko 1991; Hatton 1999, 71). מ-1971 ועד מותו ב-1978 עסק מטה-קלרק ב”הרס יצירתי” של בניינים נטושים בגישה שנקראה “אנארכיטקטורה” (Anarchitecture). בגוף העבודה, שנקראה “חיתוכי בניינים” (building cuts), הוא השתמש בפטישים, באזמלים ובמסורים, כדי לפעור חורים דרך תפנימים של בנייני מגורים ותעשייה (Lee 2001). אפשר לפרש את עבודתו כניסיון לחתור תחת הסדר הדכאני של החללים הביתיים ותחת הכוח וההיררכיה המובנים בהם.

נוה הזכיר גם יסודות קנוניים אחרים של תיאוריה אורבנית, כגון הפרקטיקות הסיטואציוניסטיות של *dérive* (שיטה של שוטטות בעיר) ושל *détournement*

(הסבת אובייקטים ובניינים נטושים לצרכים שונים מאלה שלהם נועדו במקור). את הרעיונות האלה הגו ג'י דבור וחברים אחרים בקבוצת האמנים Situationist International במסגרת אסטרטגיה שנועדה לקרוא תיגר על ההיררכיה הבנויה של העיר הקפיטליסטית ולנתן את ההבחנות בין פרטי לציבורי, בין פנים לחוץ ובין שימוש לתפקוד, אגב החלפת המרחב הפרטי במשטח ציבורי חסר גבולות. נוסף על כך, התייחס נוה לעבודתו של ז'ורז' בָּטָאי, שביקש להיחלץ מ"כתונת הכפייה האדריכלית" ולקרוא דרור לתשוקות אנושיות מודחקות. טקטיקות אלה פותחו כדי לפרוץ את מגבלות "הסדר הבורגני" כפי שהוא מובנה בעיר המתכוננת והבנויה. האלמנט האדריכלי של הקיר - קיר ביתי, עירוני או גיאופוליטי (כמו זה שחילק את אירופה) - הוצג כדבר מוצק וקבוע וכהתגלמות הדכאנות של הסדר החברתי והפוליטי.

בהתאם לכך, הפרקטיקה הצבאית של הליכה דרך קירות - ברמת הבית, העיר או המדינה - מקשרת את התכונות החומריות של המבנה לתחביר של הסדר האדריכלי, החברתי והפוליטי. טכנולוגיות חדשות שפותחו כדי לאפשר לחיילים לראות דרך קירות, ללכת ולירות דרכם מתמודדות לא רק עם חומריותו של הקיר, אלא גם עם עצם מהותו. משהקיר חָדָל להיות מוצק מבחינה חומרית או מושגית, או בלתי חדיר מבחינה משפטית, קורס התחביר המרחבי הפונקציונלי שיצר - ההפרדה בין פנים לחוץ, בין פרטי לציבורי.

חרף ההבדלים החשובים בין עמדותיהם, לדידם של בטאי, צ'ומי והסיטואציוניסטים, אסטרטגיות חדשות של תנועה לאורכה של עיר ולרוחבה נועדו להתור תחת כוחה הדכאני. בידי צבא הכיבוש הישראלי, לעומת זאת, טקטיקות המתעצבות בהשראת הוגים אלה מוצגות כבסיס להתקפה על עיר "אויב" תחת מצור. מעתה המדינה היא שמבקשת לפתח ולאמץ מכוונת מלחמה נודדות ועוברת אתן כאילו היו מחוץ למבנה.

תיאוריה קטלנית

"איתות" ו"הסלמות מבוקרות" מתוחכמות הופעלו בשם רציונליות שהתעלמה משיקולים פוליטיים, תרבותיים ומוסריים. השימוש הצבאי בתיאוריות למטרות אחרות מאלה שלשמן נוצרו דומה גם לדרך שבה תיאוריות פרוגרסיביות ופורצות דרך אחרות יושמו בשיטות ניהול פוסטמודרניות וכאינדיקציות ליעילות בתרבות הטכנולוגית.

דמות החייל-המשורר-הפילוסוף היא כמוכחן חלק מן המיתולוגיה של הציונות. בשנות השישים, כאשר הפכה ההשכלה האקדמית לתחנה שגורה בקריירה

הצבאית בצה"ל, נדרשו לפילוסופיה רבים מן הקצינים הבכירים ששבו מלימודים בארצות הברית, למשל, בעת שתיארו את שדה הקרב (כייחוד בהתייחס לקרבות של 1967), בהתאם למושג ה"התפשטות" השפינוזאית. מדעי הרוח שנתפשו ככלי הנשק החזק ביותר במאבק נגד האימפריאליזם, מנוכסים אפוא תדירות כנשק רב-עוצמה של הכוח הקולוניאליסטי. המקרה שלנו הוא דוגמה מצמררת במיוחד למה שטען הרברט מרקוזה כבר ב-1964, כי ככל שגוברת השתלבותם של ההיבטים השונים של החברה, חזקה על ההגמוניה של הכוח שתבלע גם את הסתירה ואת הביקורת ותהפכן לכלים אינסטרומנטליים לביצועיות (מרקוזה [1964] 1969).

בכל האמור לעיל אין כמובן משום ייחוס אשמה לתיאוריה או ליוצריה. אין זו גם מטרתי לתקן טעויות או הפרזות בקריאה ובפרשנות הצבאיות של תיאוריות ספציפיות אלה, אלא לבחון את מגוון הדרכים שבהן פועלת תיאוריה, המוצאת מהקשרה האתי-פוליטי, בתחום הצבאי.

השימוש המעשי בתיאוריה והצורה שבה היא משפיעה על טקטיקות צבאיות קשורים לשאלות כלליות בדבר הקשר בין תיאוריה לפרקטיקה. לעומת זאת, אם הטקטיקות החדשות של הצבא הן פרשנות ישירה של תיאוריות פוסט-מודרניות, אפשר היה לצפות כי תהיינה שונות באופן רדיקלי מטקטיקות מסורתיות יותר; ולא כך הוא. הגם שהמושג נחיל ומושגים אחרים הנגזרים מן התיאוריה הפוסט-סטרואקטורליסטית אכן מצביעים על כמה שינויים מבניים בארגון הצבאי, הטענות כאילו ההתפתחויות האלה הן בבחינת שינוי מקצה לקצה מופרזות ברובן ולעתים קרובות מופשטות מהקשר היסטורי. תיאורה של המלחמה כחדשה וכחסרת תקדים, או הטענה שהאסטרטגיות הצבאיות מושרשות עמוק בפילוסופיה עכשווית או עתיקה, מדגימים איך השפה עצמה עלולה ליהפך לכלי נשק בשדות המאבק העכשווי וכן את מערכות היחסים הבינ-ממסדיות המזינות אותה.

למעשה, הטקטיקות החדשות המועלות עתה על נס אינן אלא המשך של רבים מן התהליכים שהיו חלק ממבצעים צבאיים בשטח בנוי לכל אורך ההיסטוריה. עובדה זו כשלעצמה מעמידה בספק את מקומה של התיאוריה כמקור לשינויים בפרקטיקה הצבאית. המגינים על הקומונה הפריזאית, ממש כמו מגיני הקסבה של אלג'יר²² ומגיני ה'יו, ביירות, ג'נין ושכם, ניווטו בעיר בקבוצות קטנות

22 כפי שאפשר לראות בסרטו הקלסי של ג'ילו פונטקורבו (Pontecorvo) מ-1966, "הקרב על אלג'יר", שהפך בינתיים לחלק מתוכנית הלימודים בצבא האמריקאי.

ומתואמות באופן רופף שנעו דרך פתחים וחיבורים בין בתים, מרתפים וחצרות, כשהם מנצלים דרכים חלופיות, מעברים סודיים ודלתות שנקבעו ברצפות.²³ דפוסים דומים אפשר לזהות גם בלוחמתם של צבאות ממלכתיים בשטח בנוי. משהבין כי אינו מסוגל לפקח על כיסי ההתנגדות של הצבא האדום המפוזרים ברחבי סטלינגרד, ויתר הגנרל ואסילי איונוביץ' צ'ויקוב (Chuikov) על הפיקוח המרכזי על צבאו. לימים ניתחו את התוצאה ותייגו אותה כ"התנהגות הולכת ומתגבשת" שבה פעולת הגומלין בין היחידות השונות, המפלסות את דרכן בינות להריסות העיר ומבעד לקירות הבניינים שנותרו על תלם, יצרה את מה שמומחה צבאי אחד כינה בשם "מערכת מסתגלת מורכבת", שהפכה את רישומה הכולל של הפעולה הצבאית לגדול יותר מסך חלקיה (Walters 2003). בדומה, כפי שטוען האדריכל שרון רוטברד (2005, 178), רעיון ההליכה דרך קירות הומצא מחדש שוב ושוב כמעט בכל קרב בשטח בנוי שהתנהל במהלך ההיסטוריה בתגובה לתנאים מקומיים. השימוש הראשון בו בפלשתינה נעשה באפריל 1948 בזמן כיבוש יפו בידי האצ"ל. כדי לנתק את שכונתה הצפונית של יפו, מנשיה, משאר חלקי העיר, הצב האצ"ל "תעלות עיליות", כפי שכינה זאת, לאורכו ולרוחבו של מרקמה הבנוי הרציף של העיר, הניח בהן מטענים ופוצץ אותם (Runkle 2003, 297).

טכניקת התנועה דרך קירות תועדה לראשונה בכתב ביומן המלחמה של המרשל תומא בוז'ו, Bugeaud) *La guerre des rues et des maisons* (1849), שתיאר את הטקטיקות שנקטו נגד המתקוממים בקרבות הרחוב המעמדיים בפריז של המאה ה-19:

האם הבריקות חזקות מכדי שה־tirailleurs [יחידת הרובאים שרוב אנשיה גויסו במושבות צרפת] יפילו אותם? אז נכנסים לבתים הראשונים הגובלים ברחוב משני צדדיו, וכאן החבלק מועיל מאוד מאחר שהוא משיג במהירות את המטרה. עולים לקו־מה העליונה ומפוצצים בשיטתיות את כל הקירות, ובסופו של דבר מצליחים לעבור את הבריקה (שם, 56).

הטענות בדבר ניתוצן של היררכיות אנכיות, הנשמעות ברבים מן הצבאות בני זמננו, אף הן מופרזות במידה רבה. מעבר לרטוריקה של "ארגון עצמי" ושל "שיטוח היררכיות", רשתות צבאיות מוצבות ברובן בתוך היררכיות מוסדיות מסורתיות חזקות. ההתנהלות הלא ליניארית בנחיל מתבצעת בקצה הטקטי של

23 בהשראתם נעו מאוחר יותר כוחות הביטחון - דרך תקרות וקירות - בסרטו הקלאסי לא פחות של טרי גיליאם (Gilliam) מ-1985, "ברזיל".

מערכת מוסדית ליניארית במהותה (Bishop 2004). אי-ליניאריות מרחבית מושגת מאחר שהצבא הישראלי עדיין שולט בכל קווי האספקה הליניאריים - הדרכים בגדה המערבית ואלה המחברות אותה לבסיסים הגדולים בתוך ישראל, כמו גם המחסומים הליניאריים הרבים שהקימה לאורכה ולרוחבה. אי-הליניאריות המרחבית ממוקמת, אם כן, בקצה הטקטי של מערכת שהיא ליניארית במהותה. למעשה, מה שהצבא מכנה "רשתות" (networks) - כינוי המרמז על שיתוף פעולה לא היררכי בין יחידות מפורזות - צריך מבחינה טכנית להיקרא "מערכות" (systems), שהן מבנים מפורזים, אך הנתונים לשליטה מרכזית.

הטענה בדבר אי-הליניאריות ברמת הזמן אף היא מוגזמת: גישת "ארגון הכלים" אכן הבנתה מחדש את התנהגותן של יחידות קטנות בשדה הקרב, אך היא מיושמת בעיקר ברמה הטקטית והמיקרו-טקטית, בעוד שבכל מבצע כללי מוסיפים לשמור על קו זמן ברור.

יתרה מזו, דומה כי טכניקות ה"התנחלות" וההליכה דרך קירות "מוצלחות" יחסית, מבחינה צבאית, כאשר האויב חלש למדי ואינו מאורגן. בשנות האינתיפאדה, דימו כוחות הכיבוש את התקפותיהם על אזרחים חסרי ישע ועל ארגונים פלסטיניים חמושים בנשק מאולתר, בבתיים הרעועים, ל"קרבות", והתפארו בהישגיהם כהישגים צבאיים רבי-משמעות. זו אחת הסיבות לחוסר היכולת שהפגינו אותם חיילים בקיץ 2006 בלבנון, בשעה שניצבו מול לוחמי החזבאללה החזקים והמאומנים יותר.

שניים מ"ילדי הפלא" של צה"ל, בוגרי מלת"מ, ותיקי ההתקפה על בלאטה ועל שכם ב-2002, תא"ל אביב כוכבי (מפקד אוגדת עזה) וגל הירש (מפקד עוצבת הגליל, אוגדה 91) כיכבו בכישלון הצבאי של 2006 בלבנון. כוכבי, שפיקד בתחילת קיץ 2006, על ההתקפה על עזה, ממשיך לטעון כי "אנחנו נחויבים ליצור כאוס אצל הפלסטינים, לפעול במקום אחד ואחר כך באחר, לעזוב את המקום ואחר כך לשוב אליו... ולהשתמש בכל היתרונות של 'פשיטה' במקום כיבוש..." (גרינברג 2006). אף שהתקפותיו של הצבא בעזה הביאו להרג של מאות בני אדם ולהרס תשתיות חיוניות, הן לא הצליחו להחזיר את החייל החטוף ולא הפסיקו את אש הקסאם.

הרטוריקה של "פשיטה" במקום כיבוש שימשה גם את הירש בתחילת ההתקפה על לבנון. הוא ציווה על גרודי מילואים שסופחו לפיקודו, ושלא הורגלו בשפה של מלת"מ, "להתנחל" או "להשתבּלל". בפקודת המבצע של ניסיון ההשתלטות על העיירה הלבנונית בינת ג'בייל, שלאחר מכן צוטטה בלעג, כתב הירש את שרשרת ההוראות המסובכת הבאה: על הכוחות לבצע "הסתננות

רחבת היקף בחתימה נמוכה, התנפלות, התייצבות מהירה על השטחים השולטים ויצירת מגע קטלני עם השטחים הבנויים ('נחילים') תוך יצירת הלם ומורא, הקפאת מרחב הפעולה ומעבר לשלטנות תוך פירוק מרחבי-שיטתי של תשתיות אויב (כיבוש)" (לימור ושלח 2007, 198). ואולם, הקצינים הכפופים לו לא הבינו את כוונתו, נותרו אובדי עצות ותהו מה עליהם לעשות. אחרי המלחמה הואשם הירש ביהירות, בעודף אינטלקטואליות ובניתוק מן המציאות ונדחק להתפטר מן השירות הצבאי. אלוף פיקוד צפון לשעבר, עמירם לוין, שערך את אחד התחקירים הפנימיים בצה"ל לאחר המלחמה, טען כי קבוצה מקצועית נטלה לעצמה את המונופול על הידע, על המחשבה ועל הפיתוח, וסיכם כי "צריך לזנוח באופן מיידי את תפיסת ההפעלה ושפתה" (שם). שמעון נוה, בהתבוננו בתוצאות מלחמת לבנון, הודה כי "המלחמה בלבנון היתה כישלון ויש לי חלק עצום בו. מה שהבאתי לצבא נכשל" (רפפורט 2006). לוחמי החזבאללה עצמם תימרו כנחיל דרך ההרס של כפרי דרום לבנון ועירויותיו ונעו במחילות תת-קרקעיות ובכונקרים שהכינו מבעוד מועד. הם למדו את תבנית תנועתם של החיילים הישראליים ופגעו בהם בנשק חודר שריון בדיוק ברגע שבו נכנסו אל תוך בתים לבנוניים ונעו דרך קירות, או ביצעו נוהל "אלמנת קש", שהיה כעת מוכר, כפי שלמדו בשטחים הכבושים.

מאבקים ממסדיים

כפי שתיארתי קודם לכן, הצבא אינו נזקק לדלז כדי לתקוף את שכם. אכן בהקשר של המלחמה, כפי שסינן כבר בסרקום פול הרסט, מכונות מלחמה פועלות על בנזין ופחם (Hirst 2005, 4) ו"גופים נטולי אברים" מציינים נפגעים ולא ארגונים מופשטים. ובכל זאת, במקרה שלפנינו התיאוריה סייעה לצבא להתארגן מחדש וליזום שינויים באמצעות שפה חדשה שסייעה להביע, להסביר, להצדיק ולהפיץ רעיונות שנוצרו בתחום הניסיון הצבאי והידע הפרקטי. אם נניח לרגע להשפעה האופרטיבית של תיאוריה פרקטית, נוכל לבחון מה מלמד השימוש הצבאי בשפה תיאורטית על הצבא עצמו כמסדר ועל המאבקים המתנהלים בתוכו. בהקשר זה, אחת מתשובותיו של נוה לשאלותי ראויה לתשומת לב מיוחדת. כאשר שאלתי אותו על אי-ההתאמה בין הבסיס האידיאולוגי של התורות בהן הוא אוחז לבין הריכוז הצבאי של הפלסטינים הנגזר מהן, השיב:

עלינו להבחין בין הקסם ואפילו הערכים המסוימים (המגולמים) באידיאולוגיה המרקסיסטית לבין מה שאפשר לשאול ממנה לתועלת הצבא. תיאוריות לא רק חותרות לאידיאל חברתי-פוליטי אוטופי שאיתו אנחנו יכולים להסכים או לא להסכים, הן גם

מתבססות על עקרונות מתודולוגיים, המבקשים לשבש את הסדר הפוליטי, החברתי, התרבותי או הצבאי הקיים ולחתור תחתיו. נטייתה של התיאוריה לשבש²⁴ היא ההיבט השמיש לנו בתיאוריה ובו אנחנו משתמשים... התיאוריה הזאת אינה מחוברת לאידיאלים הסוציאליסטיים שלה.²⁵

כאשר מזכיר נזה את המונחים "לשבש" ו"ניהיליסטית", התיאוריה מתפקדת לא רק - ואולי אף לא בראש ובראשונה - ככלי במאבק הכוחות עם הפלסטינים, אלא ככלי ביחסי הכוחות בתוך הצבא עצמו. בהיותה קריאת תיגר על החשיבה הצבאית הקיימת, התיאוריה הביקורתית נהפכת מבחינת הצבא לאמצעי לשינוי ההיררכיות הפנימיות של המוסד ונהגיו. באופן דומה, כאשר היא מתאכנת לכלל עיקר אמונה, היא עשויה לפעול בה במידה לשימור היררכיות מוסדיות והמונופול שלהן על ידע.

בשנות התשעים, כאשר הצבא האמריקאי - כמו צבאות מערביים אחרים - עבר שינויים ממסדיים וטכנולוגיים במסגרת מהפכת התקשורת והמחשוב, בעידודם של ניאו־קונסרוטיבים דוגמת דונלד רמספלד, הוא נתקל בהתנגדות עזה בתוך הכוחות המזוינים. על רקע מאבקים מוסדיים פנימיים דומים בצה"ל, נוצלה התיאוריה לניסוח ניתוח ביקורתי של המערכת הקיימת ולקריאה לשינויים. בראיון עמי הסביר נזה כיצד פעלה התיאוריה הביקורתית בוויכוח הזה: "אנחנו משתמשים בתיאוריה ביקורתית בראש ובראשונה כדי לערוך ניתוח ביקורתי של מוסד הצבא עצמו - של יסודותיו המקובעים והכבדים..." (שם).

בעקבות סגירת מלת"מ ב־2006 והשעיית שני מנהליו, נזה ותמרי, שבועות ספורים לפני פרוץ מלחמת לבנון, התפתח מאבק פנימי בצבא - שהיה מושגי בה במידה שהיה היררכי - בין קצינים שהיו מזוהים עם מלת"מ ושנוה היה מעין גורו שלהם, וקצינים שהתנגדו לו, לשיטותיו ולשפתו.

באופן רשמי, השעיית נזה ותמרי היתה תגובתו של הרמטכ"ל דן חלוץ לפרסום טיוטה מוקדמת של דוח מבקר המדינה מיכאל לינדנשטראוס על מצב בתי הספר הצבאיים. טיוטת הדוח מתחה ביקורת על כך שהלימוד במלת"מ התנהל בעל פה, בהרצאות ובסמינרים, בלי שפורסם ספר או לקסיקון מונחים שיכול היה לאפשר לתלמידים להבין את הטרמינולוגיה המורכבת והעמומה. משום כך נותרו המונחים מעורפלים ועמדו "בסכנה של פרשנויות שונות ובלבול..."²⁶ חלקים אחרים של הדוח האשימו את נזה ואת תמרי באי־סדרים ניהוליים -

24 במקום אחר מדבר נזה על "יכולתה הניהיליסטית של התיאוריה".

25 ראיון עם שמעון נזה במלת"מ שבמחנה גלילות, 2006.5.22-23.

26 חוקרים פוסטמודרניים נוטים בדרך כלל לראות בהאשמה מעין זו מחמאה.

האשמות שמהן נוקו לאחר מכן (רפופרט 2006; Glick 2006). סגירת מלת"מ נבעה בחלקה מן העובדה שמוסד זה היה קשור בקודמו וביריבו של חלוץ, משה יעלון, שהציב את מלת"מ במרכז תהליך השינוי של הצבא. חלוץ לא התעמת ישירות עם המושגים ועם השיטות התיאורטיות שיוצרו במלת"מ, אבל את הביקורת על מוסד זה ניסח יעקב עמידרור, לשעבר מפקד המכללה לביטחון לאומי. עמדתו של עמידרור כלפי שליטה טריטוריאלית היא ניגודה הברור של עמדת מלת"מ. הוא חזר וטען ש"אין דרך להילחם בטרור ללא שליטה בשטח" (עמידרור 2006ב), ועל כן התנגד תמיד לנסיגות מהשטחים הכבושים. באשר למלת"מ, הוא האמין ש"מורכבות תיאורטית" עומדת בניגוד מוחלט להיגיון האופרטיבי של הכוח:

טוב שהמכון נסגר, כי הוא היה אסון לחשיבה הצבאית. [הוא דיבר] ממבו ג'מבו במקום בשפה בהירה... השפה העמומה והחשיבה [שקידם] אינה רואה אמת או שקר בשום טענה - כמיטב המסורת הפוסטמודרנית - שהחדיר [המכון]. אני ממש מקנא בכל מי שירד לעומק הרברים שנשגבו ממני (עמידרור 2006א).

לדעת נוה, עמידרור מדגים את הבעייתיות של הצבא "באידיאליזציה של אמפיריות צבאית, דחיית הערכים של לימוד תיאורטי ובדיקה ביקורתית... חוסר סבלנות לשיח מושגי, התעלמות מתיאוריה כתובה וחוסר סובלנות לשיח פילוסופי".²⁷ בלי להתחשב בסיבות אחרות, נוה הציג את השעייתו כ"הפיכה נגד מלת"מ והתיאוריה" (רפופרט 2006).

יש איפוא הלימה בין הפרדיגמות הצבאיות המבצעיות החדשות לבין עמדות אסטרטגיות המצויות בזיקה לשאלות מדיניות. נוה, וכמוהו רוב עמיתיו לשעבר במלת"מ, תמכו בנסיגת ישראל מרצועת עזה וגם בנסיגה מדרום לבנון עוד לפני שהתבצעה בשנת 2000. נוה גם תומך בנסיגה מן הגדה המערבית. למעשה, עמדתו הפוליטית מזוהה עם זו של השמאל/המרכז הציוני.

ואולם, אין לטעות ולראות בקצינים ה"שמאלנים" חלופה מבטיחה לברוטליות של הצבא בכללותו; ייתכן אף שההפך הוא הנכון. השוואה בין שתי התקפות שנערכו ב-2002 על ג'נין ועל שכם יכולה לחשוף את הפרדוקס ההופך את השפעתם של הקצינים האינטלקטואלים ה"דה-טריטוריאליים" להרסנית יותר: אמנם נזקו של חור בקיר אינו גדול כמו הריסתו המוחלטת של בית, אבל אם כוחות הכיבוש לא יכולים היו להיכנס למחנות הפליטים בלי להרסם - כפי שעשו בג'נין, שם עורר ההרס מחאות בינלאומיות חריפות - סביר להניח שהיו מפסיקים

27 ראיון טלפוני עם שמעון נוה, 24.9.2006.

לתקוף אותם, ובכל אופן לא היו תוקפים אותם באותה תכיפות שבה הם עושים זאת כיום, כמעט מדי לילה. ההיגיון המיליטריסטי של השמאל הציוני, המתגלם במכונים כמו המלת"מ, העניק לממשלה פתרון טקטי לבעיה פוליטית.

אחד היעדים המרכזיים של הטקטיקות החדשות שפיתח מלת"מ היה לשחרר את ישראל מן הצורך להיות נוכחת פיזית באזורים הפלסטיניים, אבל בלי לוותר על שליטתה הביטחונית בהם. לפי נוה, פרדיגמות מבצעיות אלה מבקשות להמיר את הנוכחות בשטחים הכבושים ביכולת לנוע בתוכם ולחולל בהם "אפקטים", היינו: לערוך בהם "מבצעים צבאיים כגון התקפות אוויר או פשיטות קומנדו".²⁸ צוות חשיבה צבאי מקביל הגדיר זאת כארגון מחדש של מבנה הצבא וכאימוץ טקטיקה חדשה, ש"נועדה לשמר את השליטה הביטחונית בשטחים הפלסטיניים שיפוננו" (יערי ואסא 2005, 9-13).

מטעמים אלה טען נוה כי "יהא אשר יהא הקו עליו יסכימו [הפוליטיקאים] להקים את הגדר, זה בסדר מבחינתי... אבל כל עוד אני יכול לעבור את הגדר הזאת. אנחנו לא צריכים להיות שם, אלא... לפעול שם... הנסיגה היא לא סוף הסיפור."²⁹ הערתו של נוה "כל עוד אני יכול לעבור את הגדר..." מרמזת על נסיגה מותנית, שיכולה להתבטל ברגע שבו היא מתבצעת. במונח זה, "הקיר המדינתי" (החומה) הומשג במונחים דומים לאלה של קירות הבתים הפלסטיניים: כתיווך שקוף וחדיר המאפשר לחיילי הצבא לעבור דרכו ב"חלקות".

כאשר כוכבי טוען כי "מרחב הוא רק [שאלה של] פרשנות", וכי תנועתו דרך המרקם הבנוי של העיר ולאורכו מפרשת מחדש יסודות אדריכליים (קירות, חלונות ודלתות), וכאשר נוה טוען כי יקבל כל גבול כל עוד יוכל לחצותו - שפתם התיאורטית מסיגת הגבולות מרמזת לכך שעניינה של המלחמה כבר איננו הרס המרחב, אלא "ארגונו מחדש". אם קיר הוא רק המסמן של "קיר", המציין את קנה המידה של סדרים פוליטיים, הרי שהפשטתו מ"קירות" הופכת אף היא לצורה של ארגון מחדש. "הגיאומטריה ההפוכה", ההופכת את העיר על פיה, הטורפת את מרחביה הפרטיים והציבוריים, מרמזת למבצעים צבאיים שהשלכותיהם חורגות מעבר להרס חומרי וחברתי. כעת היא תנכס גם את "המדינה הפלסטינית" אל תוך תפיסות הביטחון הישראליות ותחשוף אותה להשגות הגבול התכופות, המבקשות להפשיט את קירותיה מקירותם.

מאנגלית איה ברור

28 ראיון עם שמעון נוה במלת"מ שבמחנה גלילות, 2006.5.23-22.
29 שם.

ביבליוגרפיה

- אמיר אורן, "ברוך לתבערה גדולה", "הארץ", 26.3.2004.
 "בצלם", 2002. "חומת מגן: עדויות חיילים, עדויות פלסטינים",
 (http://www.btselem.org/Download/200207_Defensive_Sheild_Heb.pdf)
 "בצלם", 2005. "לא לוקחים שבויים: הריגתם של פלסטינים מירי אנשי כוחות הביטחון במהלך
 'מבצעי מעצרים'", ירושלים,
 (http://www.btselem.org/Download/200505_Take_No_Prisoners_Heb.pdf)
 יאיר גולן, 2002. "מרכיבי היכולת להיחמק בשטח בנוי", "מערכות" 384 (יולי): 96-97.
 חנן גרינברג, "מפקד אוגדת עזה: אנו יוצרים אנדרלמוסיה מקצועית", ידיעות אחרונות, 7.7.2006,
 (<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3272337,00.html>)
 צורי דאר ועודד חרמוני, "פיתוח ישראלי: מעכשיו כבר אפשר לראות אפילו דרך קירות", "הארץ",
 1.7.2004
 רביב רוזק וועפר שלח, 2005. בומרנג, כתר, ירושלים.
 יריריה יערי, וחיים אסא, 2005. "לוחמה מבוזרת: המלחמה במאה ה-21", ידיעות אחרונות, תל-
 אביב.
 יואב לימור, ועפר שלח, 2007. "שבויים בלבנון: האמת על מלחמת לבנון השנייה", ידיעות אחרונות,
 תל-אביב.
 הרברט מרקוזה [1964] 1969. "האדם החד-ממדי: מסה על השחרור", ספריית פועלים, מרחביה.
 יעקב עמידורו, 2006א. "אסון לחשיכה הצבאית", "מקור ראשון", 2.7.2006.
 יעקב עמידורו, 2006ב. "אין לחימה בשלט רחוק", "הארץ", 4.7.2006.
 חן קוטס'בר, "בכוכבו", "מעריב", 22.4.2005.
 שרון רוטברד, 2005. "עיר לבנה, עיר שחורה", בבל, תל-אביב.
 אמיר רפפורט, "דן חלוץ הוא בלוף, ראיון עם שמעון נוה", "מעריב": מוסף יום הכיפורים,
 1.10.2006
- Nurhan Abujidi, 2005. "Forced to Forget: Cultural Identity and Collective Memory/Urbicide –
 The Case of the Palestinian Territories, During Israeli Invasions to Nablus Historic Center
 2002–2005," Presented to the workshop "Urbicide: The Killing of Cities?" Durham
 University.
- Amnesty International, 2002. Shielded from Scrutiny: IDF Violations in Jenin and Nablus,
 November 4, 2002, (<http://web.amnesty.org/library/index/ENGMDE151432002>)
- John Arquilla and David Ronfeldt (eds.), 2001. *Networks and Netwars: The Future of Terror,
 Crime, and Militancy*. Santa Monica Ca.: RAND.
- Ryan Bishop, 2004. "The Vertical Order Has Come to an End: The Insignia of the Military
 C3I and Urbanism in Global Networks," in Bishop, R., Phillips, J. and Yeo. W. (eds.),
 Beyond Description: Space Historicity Singapore, Architext Series, London and New
 York: Routledge, pp. 60–78.
- Auguste Blanqui, [1866] 1972. *Instructions pour une Prise d'Armes*. Paris: Societé
 encyclopedique française, (www.marxists.org/francais/blanqui/1866/instructions.htm)
- Eric Bonabeau, Marco Dorigo, and Guy Theraulaz, 1999. *Swarm Intelligence: From Natural to
 Artificial Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Marshal Thomas Bugeaud, [1849] 1997. *La Guerre des Rues et des Maisons*. Paris: J.-P.
 Rocher.

- Sergio Catignani, 2005. "The Strategic Impasse in Low-Intensity-Conflicts: The Gap between Israeli Counter-Insurgency Strategy and Tactics during the Al-Aqsa Intifada," *The Journal of Strategic Studies* 28: 57-75.
- Carl von Clausewitz, [1832] 1976. *On War*, eds. and trans., Michael Howard and Peter Paret. Princeton: Princeton University Press.
- Manuel De Landa, 1991. *War in the Age of Intelligent Machines*. New York: Zone Books.
- Gilles Deleuze 1995. *Difference and Repetition*. New York: Columbia University Press.
- Gilles Deleuze and Felix Guattari, 2004. *A Thousand Plateaus*, Capitalism and Schizophrenia, trans. Brian Masumi. New York and London: Continuum Books.
- Sean Edwards, 2000. *Swarming on the Battlefield: Past, Present and Future*. Santa Monica Ca.: RAND.
- Brian Hatton, 1999. "The Problem of our Walls," *The Journal of Architecture* 4: 65-80.
- Yagil Henkin, 2003. "The Best Way into Baghdad," *The New York Times*, April 3, 2003.
- Gal Hirsch, 2003. "On Dinosaurs and Hornets – a Critical View on Operational Moulds in Asymmetric Conflicts," *RUSI Journal* 148 (4) (August): 60-63.
- Justin Huggler 2003. "Israelis Trained US troops in Jenin-Style Urban Warfare," *The Independent*, March 29, 2003.
- Caroline Glick, 2006. "Halutz's Stalinist Moment: Why were Dovik Tamari and Shimon Naveh Fired?" *Jerusalem Post*, June 17, 2006.
- Neve Gordon, 2002. "Aviv Kochavi, How Did you Become a War Criminal?" April 8, 2002 (www.counterpunch.org/nevegordon1.html)
- Stephan Graham, 2005. "Remember Falluga: Demonizing Place, Constructing Atrocity," *Society and Space* 23: 1-10.
- Stephan Graham, 2006. "Cities and the 'War on Terror'," *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (2): 255-276.
- Nuha Khoury, 2004. "One Fine Curfew Day," Miftah, February 11, 2004, (<http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=3119&CategoryId=20>)
- Pamela Lee, 2001. *Object to Be Destroyed: The Work of Gordon Matta-Clark*. Cambridge Mass.: The MIT Press.
- Basil Henry Liddell Hart, 2003. *Strategy: The Indirect Approach* (Third revised edition and further enlarged). London: Faber and Faber.
- Simon Marvin, 2002. "Military Urban Research Programs: Normalising the Remote Control of Cities," Paper delivered to the conference, Cities as Strategic Sites: Militarisation Anti-Globalization and Warfare, Centre for Sustainable Urban and Regional Futures, Manchester.
- Middle East Newline, 2004. "US Marines uses Israeli Tactics in Falluja Baghdad," *Middle East Newline* 10 (November), vol. 6, no. 418.
- Shimon Naveh, 2006. "Between the Striated and the Smooth: Urban Enclaves and Fractal Maneuvers," *Cabinet Magazine* (July): 81-88.
- Peter Paret, 1986. "Clausewitz," *Makers of Modern Strategy*, From Machiavelli to the Nuclear Age. Oxford: Oxford University Press.
- David Ronfeldt, John Arquilla, Graham Fuller, and Melissa Fuller, 1998. The Zapatista "Social Netwar" in Mexico. Santa Monica, Ca.: RAND.
- Benjamin Runkle, 2003. "Jaffa, 1948, Urban Combat in the Israeli War of Independence," in

- Col. Antal, J. and Maj. Gericke, B. (eds.), *City Fights*. New York: Ballantine Books, pp. 289–313.
- Sune Segal, November 2002. "What Lies Beneath: Excerpts from an Invasion," Palestine Monitor, (www.palestinemonitor.org)
- Bernard Tschumi, 1977. *Architecture and Disjunction*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Bernard Tschumi, 1994. *The Manhattan Transcripts: Theoretical Projects*. London: Academy Editions.
- Eyal Weizman, 2007. *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*. London and New York: Verso Books.
- Krzysztof Wodiczko, 1991. *Public Address*. Walker Art Centre, Minneapolis, Published in conjunction with an exhibition held at the Walker Art Center, Minneapolis, October 11, 1992–January 3, 1993, and the Contemporary Arts Museum, Houston, May 22–August 22, 1993.